

Mare Põldmäe

**KANGROST, TAMMELIST,
OHVRIST JA LÖBUSAST
NAISTERAHVAST**

„Teatrimärkmine“ 1981

Eesti algupärane ooper ei saa oma arvukusega just kiidelda. Kui meenutada, et viimase 10 aasta jooksul (1971—81) on «Estonias» esmalavastusena välja tulnud vaid Eino Tambergi «Cyrano de Bergerac», siis tahaks päris kõva häälega kuulutada, et hooajal 1980/81 esietendus siin Raimo Kangro ooper «Ohver». Kangrol, kes ea poolest veel mitu aastat noorte heliloojate konkurssidel osaleda võiks, pole see mäletatavasti kaugeltki esimene kokkupuude muusikateatriga. Meenutuseks: juba konservatooriumi lõputööna valminud «Imelugu» toodi «Vanemuises» lavale 1974. aastal, seal teatris nägi 1980. aastal rambivalgust ka Andres Valkoneniga kahasse kirjutatud «Põhjaneitsi». Kuid kui nende ooperite muusikaline materjal põhineb levimusika intonatsioonidel, viimane neist kannabki rockooperi žanrimääratlust, siis «Ohver» kuulub kindlalt süvamuusika poolele, järgides klassikalisemaid ooperitraditsioone ja esitades seega heliloojale hoopis teistsugused nõudmised kui varasemate ooperite puhul. Kui «Imeloo» on tugev annus huumorit ja «Põhjaneitsis» groteski, siis «Ohvrile» on autor lähenenud täiesti tõsimeelselt, kuigi on ka nii groteski (IV pildi tööstseen) kui huumorit (Pedotti kuju, tõsi, see on üsna sapine huumor). Siin loob autor eelkõige tugeva psühholoogilise draa-

ma, kus tulemuse saavutamisele aitavad kaasa erinevad muusikalised vahendid: rütm, eri tämbrid, kui tarvis — järsud kontrastid, kui tarvis — küllalt pikalt väljapeetud pingelised tõesuliiidid. Ja alati väljendab see muusika tugevaid emotsioone, Olga partiis ka päris palju lüürikat (I pildi aaria teine pool, IV pildi aaria). Kui varasemate Kangro ooperite vokaalpartiid olid mõeldud laulmiseks läbi mikrofonide, siis «Ohvris» peavad olema täpsed kõlavahekorrad juba partituuris paika pandud.

Kui rääkida ooperi vormilisest ülesehitusest, siis on see jagatud viide pilti, millele eelneb avamängu funktsioonis proloog. I pildi tegevus toimub sõja päevil, edasi juba pärast sõda: II — kõrtsis, III — ühisköögis, IV — kontoris, V — taas ühiskorteris. On veel kolm intermeediumit, mis pärast I ja IV pilti kujutavad endast Olga monolooge, pärast II pilti on stseen Lootsiga. Ooperi lõpul on lühike epiloo, mis oma muusikaliselt põhimaterjalilt kor-dab proloogi, raamistades sellega kogu ooperit.

«Ohvri» libreto aluseks on kirjandusklassika (nagu Kangro puhul juba tavaks saanud) — Aleksei Tolstoi jutustus «Siug», mille alusel on libreto kirjutanud Kulno Süvalep ja Leelo Tungal. Et kirjandus- ja muusikateose vahel teatud erinevusi leida võib, on iseenesest mõistetav, kuid Tolstoi jutustuse põhiideest on helilooja kinni pidanud. Ooperi põhiprobleemi võtab päris tabavalt ja ühemõtteliselt kokku üks ooperi kõige räpasematest ja samas haletsusväärsematest tegelastest, Lõbus Näisterahvas (II pildis):

Uurista pealegi, ninna
pista või kogu sõrm,
hinge vaid torkima minna
ei tohi, sest hing on õrn.

(Kuigi tema enda «õrnahingelisuses» me sügavalt kahtleme.) Hinge torkimisest, üksikust naisest, kes kõigest väest püüab veel säilitada (või taasleida) endas midagi inimlikku, inimese traagika, kes on ümbrusest erinev... Polegi nii tähtis, kas sõnastada seda põhiprobleemi nii või teisiti, tegemist on isikudraamaga, millest on tingitud ka ooperi ülesehitus — ainsaks tervet teost läbivaks kujuks on Olga, kõik teised on tähtsad vaid niipalju, kui nad on seotud tema saatusega, mõjuvad temale või lasevad end temast mõjustada. Tänu sellele saab Olga kõige mitmekesisema muusikalise karakteristika, tema on ka ainus, keda iseloomustavas vokaalmeloodias loobub autor kohati nurgelisusest voolava meloodia kasuks. Eriti ilmekas on selles suhtes IV pildi lõpp, kus ilmub meloodiaümarus ja orkester hakkab mängima... valssi. Olga on ka see, kellele kuuluvad muusikaliselt lõpetatud numbrid — aariad, mida eriti I ja III intermeediumis võib vabalt monoloogideks tituleerida, kuid üldiselt pole see numbritena, vaid stseenidena kirjutatud ooper. Veel võib eraldi numbrina vaadata eespool tsiteeritud Lõbusa Naisterahva tangorütmis kirjutatud laulu, kuigi sellesse tungivad sisse teiste tegelaste (Olga, Loots, Tölmokk) retsiteerivad vahelehüüded. Seda meeldivam on tunnistada, et helilooja on ka teistele tegelastele (Lilli, Perenaine, Mark) osanud leida eredaid muusikalisi kujundeid. Üldse on ooperi muusika üllatavalt hästi meelde jääv, teatrist lahkudes kipud seda vägisi kaasa laulma (kuigi pole alati veendunud, kas just õieti).

«Ohver» esietendus «Estonias» 22. veebruaril 1981. aastal, lavastusbrigaadi kuulusid Eri Klas dirigendina, lavastaja Arne Mikk ja kunstnik Aime Unt. Kontsertmeistrina tegid partiide selgeksõpetamise raske töö ära Helju

Tauk, Reet Laul ja Ivari Ilja, koormeister oli Anne Dorbek.

Kodusõjaaegsed sündmused meie tänasel laval, antuna kaasaegsete loojate tunnetuse kaudu. See ikka ja igavesti aktuaalne üksinduse, võõritimõistmise ja võõrandumise, aga ka lihtsalt inimliku kurjuse teema. Sellisena on tükki näinud Kangro, sellisena on teda näinud ka lavastaja, jättes etenduse lõppedes Olga üksi lavale seisma, pilk suunatud tühjusesse, käes püstol, mida ta vastu põske surub, justkui oleks see ainus, mis talle on jäänud; selles on nii hävitaja kui päästja ühtaegu.

Mõeldes tagasi etendusele kui tervikule, siis visuaalselt meenub proloog: vaheriidele maalitud madonna justkui kaitseks Olgat kõige kurja eest. Samas loob ähmaselt läbi eesriide paistev kodu-idüllilise tummstseen (ilmselt viimane rahulik ja turvaline Olga elus) tugeva kontrasti proloogi ja kõige järgneva vahel, teeb hämuses valguses ja võbelevate orkestrihelide saatel proloogi eriti hellaks ja valulikuks — see on helilooja ja kunstniku hea leid (lavastajatöö poolest on tummstseeni lahendus fantaasiavaesem).

Niisiis on ainsaks ooperit läbivaks tegelaseks Olga, kelle kehastajana Leili Tammel end nii vokaalselt kui näitlejameisterlikkuse seisukohalt lahti mängib, olles peaaegu ideaalilähedane. Väga täpselt on tal välja mängitud kuhu psühholoogiline areng, rääkimata hääle üpris mitmekülgsest kasutamisest. Misugune tüdimus on ta hääles kõrtsistseenis (II pilt), kus tegelikult palju laulda polegi, või ahastusnoot I intermeediumis. Kui tarvis, lähendab ta oma hääle karjumisintonatsioonidele (ühiskorteri stseen), kui vaja — kantileenile (juba mainitud valsirütmis ariooso IV pildis). Väga loomulikult ja selle karakteri puhul iseenesestmõistetavatena mõjuvad Tammeli suust sellised väljendid,

mida ooperilaval ehk veidi harjumatuigi kuulda («See on kurat teab mis!» jt.). Samas äärmiselt soe, hell ja naiselik häälevärv IV pildis, kui Mark talle tähelepanu pöörab. Ja kui ilusasti mängib ta välja tekkiva lootuse Margi sõnade «Eks näis» peale, et ehk... Aga ei, ei... Siin toimub Tammeli-Olga täielik ümbersünd, ohvrist saab sama-sugune daam nagu teisedki töökaaslased («Nagu Tuhkatriinu ballil», ütleb selle kohta väga tabavalt ta põhivaenlane Lilli), toimub muutus naiselikkuse poole, häälede ilmuvad soojuse noodid, kui ta kahekõnes Margiga veel kord loodab, et teda on märgatud. Ja siis lõpuks murdumine, lõpp, kus pole enam midagi ei laulda ega mängida, aga mis sellele vaatamata mõjub eriti haaravalt.

Teist Olga osa täitjat — Marika Eensalu — ei õnnestunud kahjuks näha. 1982/83. hooaja alguseni oli ta vaid kolmel korral selles osas esinenud.

Teistest naistegelastest jäävad meelde juba nimetatud Lõbus Naisterahvas Helgi Sallo suurepärasel interpreteeringus. Lauljatar loob väga tõetruu elule käega löönud naise tüübi, kes veel vaid kõrtsides aeleb, kelle õeluses on oomoodi ausustki. Värvidega Sallo ei koonerda. Aga see, et ta iga rolli jaoks oma «häält muudab», on imetusväärne. See «mõrane» tämber, mis tal selles ooperis on, pole võrreldavgi näiteks «Savoy balli» elegantsiga või «Nõidküti» koloratuuridega. Imetlema paneb ka tema fraasikujundamise oskus, nüansirikkus, see, millise kergusega ta kõrgeid noote võtab, suuri hüppeid häälepäraseks laulab.

Perenaine jääb meelde Mare Jõgeva toreda karakterrollina. Temagi esineb (nagu Lõbus Naisterahvas) vaid ühes pildis, kuid autorid on talle andnud päris tähtsa osa. Alati on sõjateema-

liste teoste lavaletoomisel raskusi lahingustseenide lahendamiseks. «Ohvris» toimub siis see ainus lahing, mis Olgale nii saatuslikuks saab (Komandör langeb), lava taga. Kuigi ka muusika kirjeldab meile selle käiku üsna täpselt, aitavad kaasa Perenaise kommentaarid. Selle sahkerdava karakteri, kes kiljub, et «ei, seda ma küll ei või vaadata» (lahingut), aga uudishimu on nii suur, et vaatab ikka, loob ta tõusude-mõõnade (sõltuvalt lahingu käigust) ja issameiet lugeva ning lõpuks (kui ka Olga pihta saab) südamepõhjust parastava lihtsa ja tõetruuna. Perenaine pole tähtis mitte ainult sellepärast, et tema suu kaudu saame teada Olga hädade alguse (Komandöri surm). Tema on esimene, kes Olgat maoks sõimab, ja Olga on selle antud juhul päris ära teeninud. Sinnamaale on Olgat ainult imetletud (sõdurite kvartett, Komandör).

Kui Lõbus Naisterahvas ja Perenaine esinevad kumbki vaid ühes stseenis, siis Lilli on tegev kolmes pildis ning kujutab endast Olga põhivastast ja antipoodi. Alustades sellest, et Lilli partii on kirjutatud kõrgele sopranile (laulab Helvi Raamat või Sirje Puura), ja lõpetades sellega, et oma õelale iseloomule vaatamata on ta saatuse pailaps, just tema saab kätte Olga ihaldatu Margi, just teda on ootamas see suur õnn, millest oma I intermeediumis unistas Olga (vaadates siis küll juba minevikku), ainult revolvripauk teeb sellele enneaegu lõpu. Raamat ja Puura lähendavad selle osa erinevalt, kuid võrdselt huvitavalt, kuigi vokaalselt tundub roll Raamatule rohkem sobivat kui lüürilise-male Puurale. Väga mõjuvad on Raamatul «haukumisintonatsioonid» («Just! Just! Just!» «Fakt! Fakt! Fakt!»). H. Raamat on varjamatult õelam, olles teadlik oma võluvuse mõjust Margile. S. Puura on veidi pehmem, mängides pigem tujukalt last, kes ise ka ei tea,

mida tahab või millise tulega mängib. Tal on mõned väga hästi leitud detailid — näiteks see, millise võltspaato-sega ta korterinaabritele hüüab: «Mina kohe kardan teda!» (ikka Olgat). Seda ängistavamana mõjub tema puhul lõpp-lahendus — Lilli hävitavad repliigid Olgale ja vehkimine abielutunnistu-sega.

Meesosalistele on antud põhiliselt ka-rakterrollid, välja arvatud Komandör ja Loots. Kuid nagu see paraku tihti juhtub — positiivsete kangelastega ei oska autor midagi peale hakata. Nätukskemaatiliseks ja veretuks jääb selles ooperis ka Komandör (Voldemar Kus-lap või Teo Maiste). Loots (T. Maiste) aga on dramaturgiliselt üldse arusaama-tu kuju. Jääb selgusetuks, miks ta Olgat kaitseb siis, kui juba kõik on Olga vastu, kui saatusekarussell on juba allamäge veeremas. Samas, olles Olga ainus tugi, läheb ta II intermee-diumi lõpul lihtsalt «vasakule ära». Ka pole tal mainimisväärselt suurt vo-kaalosa.

Väga ere tegelaskuju on see-eest Mark (Väino Puura, Illart Orav), see Olga ihaldatud ülemus. Tema tarvis on heli-looja leidnud nii kuiva ja puise into-natsiooni, millega ta oma vokaalpartiit alustab, et paneb imestama, mida küll Olga temas leiab. (Lilli puhul on see selge — tähtis on olla ülemuse naine.) V. Puura rõhutab seda puisust tugevasti ka kuju välise joonisega (ehk liigagi?), I. Orav on veidi pehmem. Päris hästi on Oraval välja mängitud stseen Olga-ga IV pildis, kus on tunda, et ta tahab Olgale öelda midagi muud, kui et pidada karmis toonis moraalijutlust (XX sajandi Onegin?!), kuid kusagil ukse taga ootab neid Lilli ja see otsus-tab asja. V. Puura Mark sellist mõtet pähe ei too.

Pedotti — taas tegelane vaid ühes, nel-jandas pildis, kuid Rostislav Gurjevi

poolt peensusteni välja töötatud. Ka Gurjevi veidi nasaalsusele kalduv hää-l tuleb rollile kasuks. Ants Kollo on veidi kramplikum, kuid päris tore da mees-soost klatšimoori loob temagi.

Kavalehel loetletud tegelasi on teisigi, nagu Olga korterinaabrid Maria, Roosi, Mops ja Pan, Majavalitseja, Miilits jt. Kuid nende (eriti just korterinaabrite) muusikaline iseloomustus jääb põhiliselt ansambli tasemele. Ka nende stseenide kirjutamisel on Kangro päris meistri-kätt näidanud. Väga oskuslikult kruvib ta ansamblites pinget üles küllalt lühi-keste fraaside kordusega, mis liiguvad järjest kõrgematele nootidele, haarates kuulajat oma pulseeriva sugestiivsu-sega. Sama võtet kasutab ta kohati ka Lilli iseloomustamisel, justkui rõhuta-des tema kuuluvust ühiskööki. Ühis-köögi lavastuslik lahendus jääb ühe-plaanilisemaks kui muusika, nagu ka I pildi sõdurite kvartett. Kuid see-eest on lavastuslikult väga hästi lahendatud IV pildi «bürokraatiamasin». Siin on võrdselt pedantsed nii tekst («Paber ringi käib»), «ringlev» muusika kui ka lavastuspilt. Hans Miilberg juhib I ametnikuna seda masinavärki ülipüüd-likult ja -väarikalt. See pilt vastandub taas väga teravalt Olga kujuga — on täiesti selge, et tema ei saagi sellesse maailma kuuluda. IV pildi paberitega vehklemisest on tuletatud ka viimase pildi lahendus, kui koor ilmub Olga juurde, paberid näo ees, muutudes see-ga justkui ise paberiks.

Täit tunnustust tahaks avaldada diri-gent Eri Klasile, kes sellest raskest par-tituurist end edukalt läbi on murdnud ja soliste ning orkestrit tugevasti peos hoiab. Solistide ja orkestri kõlavahe-korrad hoiab ta ilusti normis, kuigi see polegi alati kõige lihtsam, eriti kui solisti partii on madalas registris ja orkestri saatefaktuur üsna tihe.

Ja lõpuks ei saa mööda minna tekstist.

See aeg, mil ooper tingimata pidi luulevormis olema, on juba ammu möödas. Kui tänapäeval riimi kasutataksegi, siis on see veidi varjatud (Tubina «Barbara von Tisenhusen»). Kuid «Ohver», mis oma ideelt ja muusikaliselt teostuselt on traagiline ooper, on üles ehitatud vemmälvärssidele, mis balansseerivad kusagil hea maitse piirimail. Näiteid:

Olga (I intermeedium):

Katab armistund hinge haava
sügava südame sünge laava.

Loots (II pilt): Oh seda aegade armutut toorust,
oh seda kadunud, kadunud noorust.

Lilli (III pilt): Mul on hirm, kohe ilmast ilma
ta viskab mulle väävelhapet silma.

Mark (IV pilt): Mulle on sellest kahjuks vähe,
minu suu sellest vesiseks ei lähe.

Lilli (V pilt): Siin on minu abieluakt.

Fakt! Fakt! Fakt!

Selliseid näiteid võib veel palju tuua, kuid eriti häirivad on nad Olga traagilistes monoloogides.

Kui pöörduda veel kord tagasi Kangro poole, siis tema loomingulisel teel võib seda ooperit täielikuks õnnestumiseks pidada. Küllap järgmise lavateosega saab ta üle «Ohvris» esinenud pisipuidustest. Veel meeldivam on aga öelda, et eesti ooperiliteratuuri on taas üks huvitav ooper lisandunud.

«Ohver»

Komandör — Voldemar Kuslap, Olga —
Leili Tammel.

Loots — Teo Maiste, Olga.

